

До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року

Грина Кресіна,
доктор політичних наук,
завідуюча відділом правових проблем політології
Інституту держави і права ім. В. Корецького
НАН України

„Помаранчева революція” в Україні наприкінці 2004 року довела, що громадяни усвідомили свої політичні інтереси і потреби, готові їх захищати і виборювати, що громадянське суспільство з пасивного перейшло в стан активного, що громадяни – головний суб’єкт історії і політичної творчості, головний актор політичного життя, носій національного (а не лише державного) суверенітету.

У визначенні поняття „громадянське суспільство” та структури громадянського суспільства, що є предметом активної дискусії в сучасній політичній науці, слід, на нашу думку, виходити з таких методологічних позицій.

1. Громадянське суспільство не є інституційним феноменом поряд з такими однопорядковими суспільними інститутами, як держава, партія, громадська організація. Це не утворення, яке в інституційному сенсі чимось відрізняється від суспільства як соціального феномена. Громадянське суспільство є характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов’язків як носіїв суверенітету, як джерела влади, як свідомих суб’єктів політичної діяльності, як людей, відповідальних за наслідки своїх дій, за майбутнє всього суспільства. Відтак, громадянське суспільство не можна „побудувати” як щось нове поряд з „негромадянським” (В. Полохало). Його можна утверджувати як нову якість політично організованого суспільства, як середовище демократії, свободи і відповідальності за долю держави і нації.

Керуючись цією методологічною позицією, можемо цілком логічно

До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року

Грина Кресіна

стверджувати, що в Україні наприкінці 2004 року відбувся стрибкоподібний перехід з одного стану громадянського суспільства (неактивного, пасивного, латентного) – в активний. Відбулося набуття громадянським суспільством якісно нових рис. Така якість зумовлена рівнем активності й політичної свідомості громадян. Цей рівень досить високий, що дає змогу говорити про відповідний ступінь самоорганізації суспільства.

Як зазначає російський дослідник О. Бузгалін, „рядові” активісти Майдану здобули дещо більше, ніж матеріальні блага, – „неоціненний досвід реальної самоорганізації і політичної боротьби, досвід, який показав, що вони – сила, в принципі спроможна перемогти владу й змінити суспільну систему. Більше того, як і кожна революційна дія, самодіяльність має привнесла у ці події і дещо більше. **Майдан, поперше, став досвідом спільної самостійної історичної дії громадян, досвідом самостійного „творення історії”, а це означає – кроком на шляху соціального визволення” [1]. Отже, це була громадянська революція.**

2. Громадянське суспільство створює державу, а не навпаки. Відтак, держава є частиною громадянського суспільства, інститутом здійснення публічної влади й механізмом забезпечення безпеки, добробуту, правового захисту прав і свобод громадян. Громадянське суспільство і держава співвідносяться як ціле і частина, як організм і механізм. Проголошення, виборювання, розбудова держави свідчать про зрілість громадянського суспільства, усвідомлення громадянами спільності своїх політичних інтересів, своїх юридичних прав і обов’язків. Отже, не можна говорити, що громадянського суспільства у нас нема – за наявності його частин, зокрема – держави. За недемократичних політичних режимів громадянське суспільство не існує, як вважають деякі дослідники, – воно передало державі надто багато невластивих їй функцій і повноважень, внаслідок чого держава „поглинула” громадянське суспільство.

Це методологічне посилення проливає світло на проблему тлумачення листопадових подій 2004 року в Україні. Суспільство повернуло собі функції, перекладені раніш на державу. Образно кажучи, громадянське суспільство „поставило державу на своє місце”, відібравши в неї свої найважливіші, конститутивні ознаки, функції і повноваження (соціальна і економічна самоорганізація та саморегуляція, громадський контроль, надання цілком певних повноважень державним органам, суверенітет народу, нації). Україна, тобто, здобула не лише державний, але й національний суверенітет. Народ, суспільство заявили про себе як про джерело влади і вимагали від державної влади відповідального виконання делегованих їй функцій. Відтак, набуття країною національного (ширшого за політичний за змістом і обсягом правової суб’єктності) суверенітету означає, що листопадова революція 2004 року була **політичною**.

3. Ступінь розвиненості громадянського суспільства – характеристика рівня демократизму і політико-правової культури соціуму. Воно розвинене настільки, наскільки зберегло за собою більшість функцій і повноважень інститутів самоорганізації та самодіяльності громадян. Держава є сильною тією мірою, якою в межах, відведених їй громадянським суспільством функцій і повноважень, ефективно здійснює політичне управління в інтересах громадян, створюючи для цього відповідну правову систему і легітимно забезпечуючи правопорядок. Тобто, держава сильніша тоді, коли активніше громадянське суспільство, коли вона має менший сегмент у суспільстві за обсягом праворегуючої діяльності, коли ефективно виконує визначені їй Конституцією функції і завдання.

Тобто, атрибутивна характеристика „громадянське” щодо суспільства співвідноситься, відповідно, з характеристикою „соціальна, правова” щодо держави. Як держава в демократичній країні поступово набуває ознак правової і соціальної, так і суспільство за умов демократичного політичного режиму набуває іманентно властивих йому якостей громадянського, оскільки повертається до свого стану політично організованого соціуму.

Отже, політична зрілість соціуму і висунення на політичну арену широких соціальних верств засвідчують, що в Україні сталася **соціальна революція** (а не стихійний виступ натовпу з незрозумілими, неартикульованими, популістськими гаслами).

4. Громадянське суспільство є політичним, оскільки таким є сам громадянин (а за Арістотелем, і сама людина – істота політична) як свідомий суб'єкт політичних відносин і політичний актор. З огляду на цю природу громадянського суспільства некоректно визначати його як сферу реалізації приватних інтересів громадян поза втручанням держави та її організуючим, регулюючим впливом. Громадянське суспільство – не клуб за інтересами, не конгломерат любительських гуртків, асоціацій прихильників екзотичних розваг, не середовище мафіозних структур. Громадянське суспільство – сфера самореалізації громадян, свідомих своїх політичних інтересів і потреб, що взаємно корелюються і потребують для цього легітимного і легального політичного інституту – держави.

Виходячи з цього, влада, яка утвердилася як результат соціально-політичної самореалізації громадян, є легітимною і легальною, є уособленням держави як політичного інституту. Влада, джерелом якої нарешті став народ (що є конституційною нормою), легітимізує інститут держави. Відтак, держава лишається легітимною доти, доки її дії ґрунтуються на законі, праві, народній довірі й підтримці. Отже, революція поставила все на свої місця: держава і влада у своїй діяльності має керуватися правом, конституцією, законом, і лише тоді вона буде легітимною і легальною. Тобто, **революція** в Україні 2004 року була

До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року

Грина Кресіна

легітимізуючим чинником зміни системи влади, вона була демократичною, правовою, означала кінець кланово-олігархічної влади та авторитарного політичного режиму і торжество правди, справедливості, закону, демократії.

5. Громадянське суспільство не може бути структуроване за аналогією з політичною чи правовою системою. Системою є саме суспільство, соціум як сукупність індивідів і спільнот. Громадянська атрибутивність тільки надає йому відповідного виміру. Аналогічно – правова держава не може бути структурована за критерієм входження до неї якихось підсистем. Вона характеризується певними якісними параметрами, принципами, а не ієрархією об'єднаних у ній інститутів.

Для аналізу громадянського суспільства найприйнятнішими класифікаторами можуть бути часові й просторові характеристики (певні стани, етапи становлення громадянського суспільства в певній країні), показники рівня політичної участі (активне, пасивне громадянське суспільство), ступеня забезпечення прав і свобод людини і громадянина (розвинене, нерозвинене), адекватності суспільним завданням, цивілізаційним викликам, здатності до саморозвитку тощо.

„Помаранчева революція” в Україні наприкінці 2004 року довела, що громадяни усвідомили свої політичні інтереси і потреби, готові їх захищати і виборювати, що громадянське суспільство з пасивного перейшло в стан активного, що громадяни – головний суб'єкт історії і політичної творчості, головний актор політичного життя, носій національного (а не лише державного) суверенітету. В цій точці зіткнення поєдналися два ключові політологічні поняття – української політичної нації і громадянського суспільства, як і поєдналися політичне, соціальне, духовне – в одній політичній субстанції – українському народі. Відтак, у ході революції українська нація не народилася, а утвердилася як самодостатній суб'єкт політичних відносин (в тому числі міжнародних), як творець власної долі. У ході революції „спрацювала” національна ідея як „проект майбутнього нації” (Х. Ортега-і-Гасет). Тобто, революція в Україні наприкінці 2004 року була справді національною, народною.

Література:

1. Бузгалин А. Майдан: народная революция или... // Свободная мысль. – 2005. – №2. – С. 44.